

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Дипломски рад

**ДРЖАВНЕ УСТАНОВЕ У ПРВОМ СРПСКОМ
УСТАНКУ**

Ментор

проф. др Данко Леовац

Студент

Давид Радисављевић

Београд, 2021.

Садржај

Увод	1
Велика школа	3
Настанак	
Ученици	
Наставни предмети	
Наставници	
Богословија	
Хронологија	
Правитељствујушчи Совјет	12
Настанак	
Боговађа – Вољавча – Смедерево	
Послови Совјета	
Совјет у Београду	
Суд	22
Скупштина	25
Остружничка скупштина	
Скупштина у Пећанима	
Скупштина у Борку	
Прва скупштина у Смедереву	
Друга скупштина у Смедереву	
Прва скупштина у Београду	
Вожд	30
Састанак у Марићевића јарузи	
Збор у Орашцу	
Предводителъ и вожд	
Закључак	35
Списак коришћених извора и литературе	36

Увод

Историју српског народа у раној модерни обележио је огроман дисконтинуитет у периоду од, угрубо узевши, пада Смедерева и деспотовине 1459. (и Босне као такође српске државе 1463.) године до стварања устаничке државе на почетку 19. века. Та несталност и непостојаност манифестовала се и осећала у разним облицима, пре свега у непостојању централне српске државе. Делови српског народа преживели су у релативној независности само у брдима Црне Горе. Корпус српског народа поцепан је на територије под туђинском влашћу. Једина константа и непрекинуто трајање неке српске установе оличено је српској Цркви која је, како су векови пролазили, чувала успомену о српској држави и неговала сан о ослобођењу и обнови. Из тако отежаног положаја пред устаницима се нашао велики задатак поновног успостављања самовлашћа. Да ствар буде тежа, сви ти устаници потицали су из рајинског статуса грађана другог реда Османског царства, где су се генерације рађале и умирале као поданици. Осим очигледних препрека у неписмености, сиротињи итд, развио се и рајински менталитет поданика и није било лако уопште променити осиромашену самосвест, готово лишену идеје о сопственој држави.

У једном говору Ивана Југовића у Правитељствујушчем совјету од 24. фебруара 1810. године видимо визију устаника о поретку који су стварали у Србији.

Он излагање почиње идејом о људском праву и потреби за срећом. Овде се виде класични просветитељски мотиви којима је проткан читав овај Југовићев говор. Он поставља реторичко питање: - „Како се до среће долази?“, па наставља да су ред и грађански поредак од есенцијалне важности. Упућује слушаоце да је у светлу тога логично да једни морају заповедати, а други слушати. Исто тако, војводе морају слушати врховну власт. Југовић инсистира на моделу у којем свако има свој посао сходно знању, вештини итд. Напомиње да је кнез неопходан Совјету, а Совјет је неопходан кнезу.

Овај говор очигледно је служио као нека врста теоријске потпоре уређењу у младој српској држави.¹ Установе у Србији настајале су уз разне стране утицаје, али су имале и своја аутентична, аутохтона обележја. Нпр. из кнежинске самоуправе, преко оборкнезова и врховног кнеза па до вожда.

¹ *Грађа за историју Првог српског устанка*, прир. Р. Перовић, Београд, 1954, 200.

ВЕЛИКА ШКОЛА

Пре и уочи Првог српског устанка образовање у српским земљама углавном се сводило на манастирску делатност и, у далеко мањем обиму, на поједине случајеве када су имућнији људи ангажовали световна лица да описмењавају њихове синове. Упркос образовним настојањима Српске православне цркве, векови ропства у рајинском статусу и уопштено неповољан положај Срба утицали су на реткост писмених људи.

Не треба заборавити ни на то да сама реалност свакодневице која се често сводила на пуко преживљавање, није изискивала преку потребу за писменошћу (барем код огромног дела становништва). Али, то се готово „преко ноћи“ променило када се у освит устанка показало да су писмени људи постали ресурс вредан попут џебане или топова.

Услови на терену диктирали су српском вођству да, како знају и умеју, створе барем најосновније чиновништво² – за позиције писара, секретара, дипломатског представника итд. Да отаџбини помогну у иницијалној фази устанка позивани су Срби из Прека, образовани на универзитетима у иностранству (углавном у Хабсбуршкој монархији и Русији). Затим, приступило се методичном стварању образованих људи који би једног дана управљали државом. У тој жељи леже почеци Велике школе.

Настанак

Два највећа извора за историју Велике школе долазе од два њена ученика: Вука Стефановића Караџића и Лазара Арсенијевића Баталаке. Обојица њено оснивање везују за лик и дело Ивана Југовића. Он је био један од најученијих Срба. Завршио је права, радио је као професор у Карловцима, а затим као секретар при српској Цркви у

² Још у августу 1805. уочи формирања Правитељствујућег Совјета, у Србију је стигло писмо карловачког митрополита Стевана Стратимировића у коме он изричито предлаже да једна од главних ставки у будућем раду државне управе буде *заведеније школа*; *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, прир. Р. Перовић, Београд, 1977, 135.

Угарској. Потом, дошао је у Србију. Већ на гласу као добар професор гимназије добио је службу у Совјету и тамо остао до 1807. када заједно са Јеремијом Гагићем бива отпуштен.³ Занимљиву напомену о његовом имену налазимо, осим код Вука, и у дневнику Јеремије Гагића који узгред спомиње да се Иван Југовић звао Јован Савић⁴ што подсећа случај *Теодора Филиповића* (Боже Грујовића) који је променио име приликом доласка у Србију како би заварео траг. Можда се може нагађати да је Југовић имао сличне мотиве.

Вук казује да је Југовић практично изгубио посао у Мађарској па је дошао у Србију трбухом за крухом, а касније чак и да са Младеном Миловановићем отвара школу „да би имао од чега да живи“.⁵ Баталака, с друге стране, Југовићево ангажовање представља као несебични, патриотски чин у циљу стављања свог знања на услугу отаџбини.⁶ И логичким размишљањем и из њихових каснијих исказа, наизглед супротстављени мотиви нису међусобно искључиви. Штавише, могуће је да Вук пренебрегава овај патриотски аспект у мотиву оснивања Школе, из простог разлога што се тако нешто подразумевало у општој борби за слободу. Такође, Вук спомиње да је Југовић био веома образован, духовит и леп човек који је знао много језика.⁷ Говори да је умео да буде поносит, понекад бесан, прек и намћораст, али да је увек био пријатан и благ према својим ђацима.⁸

На Југовићев предлог Младену, овај је са Совјетом представио идеју Карађорђу и уз његов благослов школа поче са радом 1. септембра 1808.⁹ Совјет је одвојио новац и наложио да се једна турска кућа искористи као школа и место боравка за Југовића. За само отварање уприличена је свечаност на коју су дошли Младен и сви совјетници, митрополит Леонтије и Доситеј Обрадовић који је одржао пригодан говор.

Доситеј је отворено истакао ученицима њихову важну улогу у овом преломном историјском периоду ослобођења од *сужањства турскога*. Колико је наде и

³ А. Гавриловић, *Београдска Велика школа 1808–1813*, Београд, 1902, 12.

⁴ *Прилози за историју Првог српског устанка*; Ј. Гагић, *Дневник мој у Србији*, Београд, 1980, 82.

⁵ В. Ст. Караџић, *Први и Други српски устанак*, Београд, 1947, 257–258.

⁶ Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, I, Београд, 1988, 385.

⁷ В. С. Караџић, *нав. дело*, 268–69.

⁸ Исто, 272.

⁹ *Прилози за историју Првог српског устанка*, 113.

очекивања полагано у српску младост и интелигенцију види се из следећег дела Доситејевог обраћања: - „*Од вас ће сва нација наша просветити и на свако добро наставити, зашто ви ћете бити с временом надони поглавари, судије и управитељи, и ода вас ће зависти свеопште народне благополучије, част и слава!*“.¹⁰ Осим говора којег је упутио ђацима, Доситеј је одржао предавање из своје друге књиге *Собраније* – тзв. *Мезимца*. Из тог текста под називом „*О дужном почитанију к наукама*“ видимо огромно Доситејево надахнуће у настојању да ученицима здружено представи важност образовања. Истина, Доситеј је тај есеј написао неvezано за оснивање Велике Школе, али је добио идеалну прилику и публику за читање овог текста. Доситеј инспирише ученике предивном причом о богатству знања па тако живописно збори да ко зна историју од пре неколико хиљада година као да је тада почео да живи; а ко зна земљопис – као да је свуда око света био.¹¹ Он спомиње Александра Великог и Дарија, Хомера и Ахила, Телемаха и Одисеја, Вергилија и Хорација и многе друге историјске и легендарне ликове, тако дајући својеврсни приказ ђацима о ономе што ће сазнати током наставе из „свемирне историје“. Позивајући се на Библију извлачи закључак да ће знањем достићи мудрост и тиме се приближити Богу.¹² Такође указује на моћ знања које је дато да се користи на добробит људи и каже да народ „без слова, писанија и без књиге је у мраку, тами и бесконачном варварству“.¹³ Из свега овога да се закључити да није било бољег човека да ђацима удахне ентузијазам и појача жељу за знањем у часу када је Србији то било најпотребније.

Из свих крајева Србије уписивани су „синови српски“ као ђаци у Великој школи и то само они који су већ знали да читају, пишу и рачунају. Ту већ видимо обресе некаквог вишег општег образовања. Угрубо речено био би то еквивалент гимназији.

¹⁰ А. Гавриловић, *нав. дело*, 17.

¹¹ Д. Обрадовић, *Мезимацъ – Часть Втора Собранія разныхъ Нравоучительныхъ Вещей въ пользу и увеселеніе / По подлинному Рукопису Павломъ Соларичемъ изданъ*, Будим, 1818, 103.

¹² Исто, 107.

¹³ Исто, 110.

Ученици

По Баталакином списку полазника школе да су многи ђаци били синови истакнутих српских првака што говори о увиђању значаја и неопходности образовања за државу и појединца од стране њихових углавном неписмених очева. Наиме, синове и/или рођаке међу првим ђацима имали су: Миленко Стојковић, Карађорђе, члан Совјета Јова Протић, Јаков Ненадовић, Младен Миловановић, кнез Илија Марковић, совјетник Милија Здравковић, Васа Чарапић.¹⁴ У књизи Андре Гавриловића налазимо најпотпунији списак: *Милан Стојковић, Иван Стојковић, Николче Карапанџић, Алекса Карађорђевић, Ђока Протић, Стојан Ненадовић, Вук Караџић, Павле Поповић, Гаврило Поповић, Максим Ранковић, Радован Дољанчевић, Стефан Новаковић, Арса „Албанез“, Милоје Божић, Јеврем Ненадовић, Сима Ненадовић, Јовица Миловановић, Ђука Марковић, Милосав Здравковић, Илија Чарапић, Лазар Арсенијевић – Баталака, Лазар Поповић, Ђорђе Чарапић, Илија Павловић, Михаило – Мића Лазаревић, Кузман Лазаревић, Бошко Тадић, Ђуро Милутиновић, Срећко Поповић, Гаврило Вићентијевић, Лука Ненадовић, Мијат Шероглић, Иван Станковић, Петар Вујановић, Лазар Вујановић, Петроније Муња*. Ипак, ни овај списак од тридесетшест имена није потпун с обзиром на то да Баталака каже да их је већ пред битку на Чегру било четрдесет.¹⁵ О томе колико је време било бурно и неизвесно говори занимљива чињеница да су већ на крају трећег полугодишта чак три ђака постали војводе. И то: Милосав Здравковић је постао војвода ресавски уместо Стевана Синђелића који је погинуо на Чегру; Илија Чарапић уместо стрица Атанасија Чарапића. Јовица Миловановић постао је београдски војвода уместо Милоја Петровића Трнавца.¹⁶ Да су службеници држави били преко потребни види се по томе да су одређени ђаци из прве генерације одмах по свршетку

¹⁴ И Вук и Баталака нам остављају спискове **првих** ђака. Свако име које спомиње Вук среће се и код Баталаке и њих двојица се утолико слажу. Међутим, Баталака наводи још једанаест полазника са напоменом да их је било још „неколицина“. Нејасно је зашто је Вук изоставио толико имена. Теза да је изоставио оне „небитне“ или оне који су убрзо напустили Школу је нетачна јер су међу њима и Јаковљев и Чарапићев син који су обојица – и Јефрем и Илија, касније учествовали у државној управи. Вероватније је да је Вук напросто заборавио да их спомене него да их је тенденциозно заборавио. В. Караџић, *нав. дело*, 261; Л. А. Баталака, *нав. дело*, 386–87.

¹⁵ А. Гавриловић, *нав. дело*, 87.

¹⁶ Л. А. Баталака, *нав. дело*, 391.

школовања, августа 1812, упуслена у том младом чиновничком апарату. Наиме, Стојан Ненадовић послат је за писара Карађорђу, Павле Поповић је постао писар Великог Суда у Београду, Гаврило Поповић постао је цариник Шетачке Аде на Дрини, Максим Ранковић је запослен као писар Магистрата београдског, а потом је био и судија; Стефан Новаковић је постао писар у Совјету.¹⁷

Наставни предмети

У Великој школи предавани су следећи предмети: Свемирна (општа) историја (до поделе цркава), свеопште земљописаније¹⁸ (за које је у почетку такође Југовић обезбедио разне карте), историја Мађарске, Русије, Енглеске, Француске, Пруске, Аустрије и Турске. Такође, учио се немачки језик као један од најважнијих предмета. Училе су се речи из речника које су претваране у реченице, а њима су потом вођени кратки разговори у учионици. Затим, право народно, право државно, начин суђења криминалног и крокирање. Под овим последим треба подразумевати неки вид проучавања геометрије за коју Школа није имала стручног предавача.¹⁹ Осим овога, ђаци су вежбали *фехтовање са сабљама* и *егзирцир са пушкама*.²⁰ Свемирна историја вероватно је била омиљени предмет међу ђацима који су са усхићењем слушали о славним делима хероја античког света. У општој атмосфери устанка и слободарског полета патриотски подвизи из историје импресионирали су ученике²¹ Причу о уџбенику за баш тај предмет оставио је Вук, који за ту књигу везује своје сећање о отварању Велике школе. Наиме, Југовић и Вук су били набавили неколико књига на немачком и латинском од неког трговца, а Југовић је *Историју свих народа од постања света до Христа* одмах почео преводити са немачког. Када је завршио тај

¹⁷ А. Гавриловић, *нав. дело*, 81–82.

¹⁸ Сачувано је писмо Доситеја Обрадовића црногорском владици Петру I у коме спомиње да се у Венецији штампа *Всеобщие землеописаније* и примећује да би ваљало отворити школу у Србији. Датирано 9. марта 1805. године. *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 117.

¹⁹ Исто, 47.

²⁰ Са Баталакиним пописом наставних предмета слаже се и Вук који спомиње још само „*нешто наставе из физике*“, Ј. А. Баталака, *нав. дело*, 396; В. С. Карацић, *нав. дело*, 263.

²¹ Ј. А. Баталака, *нав. дело*, 397.

посао, саопштио је своју намеру о оснивању Велике школе. Тако је ова књига постала заметак знања који ће бити предавано у Школи и њен централни уџбеник.²²

Мало је сачувано од самих предавања из Школе. Осим опште, зна се да се предавала и српска историја до последњег српског деспота Ђурђа Бранковића. Сачувани су: одломак предавања из географије, *Наставленија права државнога, Всеопште гражданско замљеописаније*. Историја, земљопис и статистика су предавани и изучавани на два начина. Први је био такав да су општа и српска историја конципирани као један предмет, а земљопис као други. Други начин је подразумевао виши ниво проучавања где су ови предмети посматрани у мешовитом приказу. На пример, у сачуваном рукопису у коме је градиво из историје и географије Француске, предавања почињу од Меровинга до француске револуције и устаничког савременика Наполеона Бонапарте, а гранају се на најразличитије теме о Француској и Французима. Сажето, градиво о Француској изгледа овако:

• Положај, границе	4. Грб, двор, ордење
• Релјеф, клима, реке	5. Титуле
• Становништво	6. Министарства
1. Правни положај	• Црква, богослужење
2. Природа духа, обичаји	• Јавно „васпитање“
3. Бројност (демографија)	1. Науке и уметности
4. Монашки редови	2. Просвета
5. Начин живота	• Правосуђе
• Устав, Влада	1. Грађански закони
1. Цар	2. Судови
2. Принцип наслеђивања	• Војска
3. Царска титула	

²² В. С. Карацић, *нав. дело*, 261.

Посебна пажња поклоњена је поглављу о војсци. Примећује се да је француској војсци може парирати само руска. Следе примери из Наполеонових ратова, а затим детаљнији преглед; бројност, команда, структура, наоружање, флота, логистика итд.²³ У питању је, дакле, један широки, свеобухватни приказ Француске – кроз историју, географију, обичаје, начин живота, уређење и тако даље. Логично је да је градиво о Француској било најдетаљније, с обзиром на примат те државе у светској геополитици, али и њену водећу улогу у још многим сферама живота – политичког система, културе, па чак и исхране (кулинарства) и слично.

Од предавања држаних у В. школи сачувано је још и „*Наставленија права дежавнога*“ од наставника Лазара Војиновића. Тај рукопис је настао у другој половини 1811. године и служио је као школски уџбеник. Анализом је утврђено да тај скуп Војиновићевих предавања нису само пуки превод. У њима се виде поједина лична запажања и алузије на политичке прилике у Србији, тако да су *Наставленија* копилативна прерада једног или више аустријских, универзитетских уџбеника. *Наставленија* имају и политички значај јер их прожима и теоријска потпора и апологија принципа суверене власти и монархизма, у светлу борбе за власт у Србији, као и Карађорђево тежње ка апсолутизму.²⁴

Наставници

Осим Ивана Југовића, било је још седам наставника, и то: **Миљко Радоњић, Лазар Војиновић, Глиша Живановић, Михаило Поповић, Сима Милутиновић, Јован Миоковић и Петар Ђурковић.**

Пошто је почетком 1809. године Совјет поново позвао Ивана Југовића на место секретара, он је убрзо отишао на једну дипломатску мисију у Влашку, те је на његово место дошао Миљко Радоњић који је претходно био писар у Совјету. Како је то већ била друга школска година рада, и ђака се умножило, на Радоњићу је било да отпочне наставу са новим првим разредом, а да са другим разредом настави тамо где је Југовић

²³ А. Гавриловић, *нав. дело*, 35–36.

²⁴ *Прилози за историју Првог српског устанка*, 100–102.

стао. Изгледа да Баталака није затекао Југовића у школи, јер каже да је се уписао тек у тај нови, „Радоњићев“ разред.²⁵ Радоњић је наставио са радом по Југовићевом, условно речено, плану и програму – јер плана и програма у модерном смислу тог образовног концепта заправо није било.

С обзиром на то да се и број предмета повећавао како су пролазила полугодишта, Школи је био потребан још један наставник. Био је то „честити и поштени“ Лазар Војиновић, који је осим што је сада постао Радоњићев колега, био и његов најприснији пријатељ и школски друг из Карловаца и Пеште. Војиновић је раније био секретар Милана Обреновића. Завршио је филозофију и права и изузетно је владао латинским и немачким.²⁶ Занимљиво је да су сва три од првих, споменутих професора у неком тренутку радили сами у Великој школи.²⁷ И ова, међу многим другим чињеницама говори о томе колико је било тешко наћи наставнике, а самим тим и колико је од виталног значаја било образовање нових људи. Даље је за наставника доведен Глиша Живановић, васпитач синова Луке Лазаревића који је њих двојицу са собом повео да буду ђаци у Школи. Пошто је Војиновић постао попечитељ иностраних дела почетком 1811. у Школу је дошао Михаило Поповић који је раније био трговац али је ипак своје предмете знао ваљано и темељно. Он се после 1813. замонашио у Карловцима. Сима Милутиновић је служби у Школи приступио најкасније од свих – на почетку 1813. Јован Миоковић је био школски учитељ црквеног појања. Он је у Србију дошао после 1809. и вероватно одмах потом је радио у Школи. Наставник војног вежбања био је Петар Ђурковић, капетан београдских коњаника.²⁸

Богословија

У рад Школе се још једном умешао Доситеј Обрадовић, када је Совјету представио мисао да је неопходно отворити и Богословску школу у којој ће се ученици

²⁵ Л. А. Баталака, *нав. дело*, 389.

²⁶ Исто, 392.

²⁷ *Прилози за историју Првог српског устанка*, 107.

²⁸ А. Гавриловић, *нав. дело*, 79.

спремати за свештенички позив, али и за наставнике у обичним школама. Доситеј је поново показао свој патриотизам и посвећеност образовању када је кућу која му је од Совјета дата, средιο и поправио, и такву је уступио за Богословију. Он је убрзо пронашао и учитеља за новоотворену установу. У питању је био јеромонах Вићентије Ракић са којим се Доситеј познавао када су обојица боравили у Трсту. Ракић је уједно постао и свештеник београдске цркве, а школа је отворена почетком септембра 1810. године. После две године рада, четири ђака су рукоположена за ђаконе.²⁹

Хронологија:

Велика школа је радила од 1. септембра 1808. до јуна 1813,³⁰ с тим да навероватније није радила у школској 1809/10. услед пропасти на Чегру 31. маја 1809. Тај пораз условио је турско напредовање низ Мораву и задржавање позиција око Београда чак до краја септембра (када би Школа већ требала да буде отворена). Борбе су вођене и у рано пролеће 1810. године. Све ово је у угроженој земљи изазивало страх и панику, и мало је вероватно да се у условима упитног опстанка одвијала редовна настава.³¹

²⁹ Л. А. Баталака, *нав. дело*, 406–407.

³⁰ Код Андре Гавриловића стоји да је Школа радила до светог Илије (20. јул, по јулијанском календару; 2. август по грегоријанском), а код Радослава Петровића да је радила до јуна. У питању је разлика која може бити нешто мања од месец дана, а могуће је и да су неки ђаци раније напустили Београд од других који су остали нешто дуже. *Прилози за историју Првог српског устанка*, 121; А. Гавриловић, *нав. дело*, 28.

³¹ *Прилози за историју Првог српског устанка*, 117.

ПРАВИТЕЉСТВУЈУШЧИ СОВЈЕТ

Упоредо са ратним операцијама било је неопходно устројити управу над земљом. Доста рано, већ у првој години устанка се јавила идеја о неком виду сената тј. већа, које би управљало разним државним пословима. После победа над дахијама, устаници су послали депутацију у Петроград 1. септембра 1804. са конкретним предлозима и захтевима о руској помоћи Србима. Прота Матеја је у својим *Мемоарима* оставио детаљну причу о том путу. Из Србије су кренули он, Јован Протић и Петар Новаковић Чардаклија, а у Харкову им се прикључио и Теодор Филиповић (касније Божа Грујовић).³² Тамо их је дочекао министар иностраних послова, Пољак по националности, Адам Чарторијски и упутио снажан предлог да се оснује некакво тело које ће се бавити дипломатским пословима јер, како је рекао, ни Русија, ни нека друга држава не жели преговарати са једним човеком већ са народом тј. синодом.³³ Из Петрограда су назад у Србију кренули Протић и прота Матеја, док су Божа Грујовић и Чардаклија остали још неко време.³⁴

Настанак

По повратку, посланици су другима у Србији разгласили ову идеју о синоду, која, иако допадљива многима, није могла одмах да се спроведе у дело због ратног лета 1805. године. Тек после битака код Карановца, Ужица и Иванковца крајем августа те године, кренуло се са конкретним корацима. Прота Матеја каже да никако није сметао са ума ту обавезу оснивања синода и да су на његову иницијативу, он, Јаков Ненадовић, Милан Обреновић и Сима Марковић писали Карађорђу да 14. августа дође

³² Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд, 2017, 100; Баталака спомиње да је Чардаклија познавао Божу Грујовића и да је он предложио да га поведу са собом; *Историја српског устанка I*, 171; Прота Матеја чак каже да је Чардаклија претходно „послао своју жену са Филиповићем и Атанасијем Стојковићем“ (такође Србин, професор у Харкову), а да је он питао преостала два посланика кога би хтели да поведу са собом од ове двојице.

³³ Исто, 159.

³⁴ Исто, 113; Стојан Новаковић каже да су двојица остала по предлогу који је Чарторијски изнео руском цару. Не зна се тачно зашто су двојица остала, али се зна да је Чардаклија после отишао у Букурешт, а затим у Цариград; С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, Београд, 2019, 32.

у манастир Боговађу уочи Велике Госпојине.³⁵ Овде треба споменути да је само четири дана раније, 10. августа, Јакову, Матеји и Божи преко Константина Јовановића стигло писмо од карловачког митрополита Стевана Стратимировића са упутствима и саветима о уређењу српске државе. Пошто је митрополит чуо да се ствара Совјет, он их саветује да не разглашавају своје намере одмах свима, већ тек када се све утврди. Даље, он наставља са конкретним саветима и упозорењима на шта посебно треба обратити пажњу у овом важном послу. Као прво и најважније истиче **војску**, затим **благајну**, те **суд** и **закон**, и оснивање **школа**. Митрополит их у свештеничком духу, очински саветује да никако не гледају сопствену корист, већ опште добро и да само тако могу успети. Готово свечано им указује на узвишеност и важност њихових акција које не раде за себе, већ за нараштаје који долазе. Осим тога, у писму се налази обиље драгоцених информација о турској војсци, приликама на западу, итд.³⁶

Јаков и Матеја Ненадовић и Божа Грујовић су извршили све неопходне припреме за скупштину која би прогласила стварање синода. Наиме, од оближњих нахија узета су новчана средства, доведено је између седам и осам стотина наоружаних момака као и два топа да плотунима разгласе вести. Такође, позван је и ваљевски владика Антим, који би ће извршити свету тајну миропомазања Карађорђа. Да буду избрани у синод, позвани су: кмет Веса Велимировић из Љубинића за ваљевску, Која Ивановић из Свилеуве за шабачку и Стојан из Берчића за рудничку нахију. Све је било спремно да се „чине параде и церемоније“ међутим вече пред 14. август стигло је писмо од Карађорђа у коме поручује да он у Боговађу не може доћи,

³⁵ Прота Матеја, *Мемоари*, 168; Баталака пак, из неког извора, истиче да је Божа Грујовић био најзаинтересованији за формирање синода и да је он иницирао да Прота Матеја то саопшти Јакову па даље Карађорђу; Баталака, *Историја српског устанка I*, 172. Ипак, врло је логично да су обојица подједнако увиђали важност формирања Совјета и да је незахвално полемисати ко је више инсистирао на томе. Посебно је то јасно за Проту Матеју у светлу односа Ненадовића и Карађорђа. Како Вук каже, и Матеји и Јовану Протићу кога је Миленко Стојковић одредио за посланика у Русију, веома се допао овај предлог јер су знали и да ни Јаков (протин стриц), нити Миленко, нису били ради да им Карађорђе у потпуности заповеда и да би синод бар донекле ограничио предводитељеву власт. Вук Караџић, нав. дело. 130; На празник Велике Госпојине се завршава Богородичин (Госпојински) пост који је врло строг и углавном „на води“, тако да се може претпоставити да се у сваком смислу припремало славље тог дана.

³⁶ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 134–137. Интересантно је у које све детаље владика Стратимировић залази. На пример: он саветује устанике да прибављају пушке са бајонетима јер се говори да се турска војска вестернизује и почиње да личи на европске. Затим им говори да настоје да у свом одевању почну одударати од Турака; да прокушавају да турске речи као што је буљукбаша преводе на словенске; да из Србије истерују само Турке који су војници, а да друге, као што су занатлије и трговци, не дирају, итд.

већ да наређује да се скупштина одржи у селу Борак, у београдској нахији – код кнеза Симе Марковића. Пошто Карађорђе није образлагао своју одлуку, прота Матеја сматра да овај није хтео себи да руши углед долазећи по позиву, већ да се скупштина има одржати када и где он каже. Уз жаљење што нису могли уприличити замишљено славље на славу Карађорђа и народа, повиновали су се заповести и са око триста најугледнијих људи и владиком Антимом³⁷ кренули у Борак.

Тамо је прота Матеја пред Карађорђа изнео захтев да се синод успостави одмах јер је право време и скупштина заседа. Његов одговор је био: - „, *Којекуде, ето у скупштини пак бирај најбоље и кога хоћеш, пак људе води у манастир Вољавчу, и тамо седите!*“ Тада је синоду приступио и Павле Поповић из Вранића за београдску нахију. Било је јасно да од сваке нахије буде један представник у Совјету, па је Божа Грујовић одмах, уз Карађорђево пристанак написао заповест да свака нахија направи своју локалну скупштину која ће изабрати најбољег и најправдољубивијег човека који ужива поверење својих из нахије. Совјетницима су се убрзо прикључили кнез Јанко Ђурђевић за смедеревску, Ђурица из Ресаве за ђупријску и Вукашин из Сабанте за јагодинску нахију.³⁸

Вољавча – Боговађа – Смедерево

После формалног оснивања у Борку, Совјет се сместио у манастир Вољавчу. Манастир је био сиромашан, изолован и тешко приступачан, окружен шумом

³⁷ Веома занимљиву напомену при спомену владике Антима у *Мемоарима* видимо када прота Матеја само узгред, готово апологетски „признаје“ да је овај „Грк, али света душа“. Ово индикативно говори о српском виђењу Грка у време Првог српског устанка, посебно када имамо у виду однос црква и чињеницу да је и сам Матеја човек СПЦ; Матеја је ову напомену ставио у заграде, а анализом текста примећује се да он то врло ретко чини, а када то чини, обично је реч о неком датуму или години. *Мемоари*, 168. Исти сентимент код устаника бележи на једном месту Вук, говоривши о настојању митрополита Леонтија да се наметне као председник Совјета. Вук каже да га Срби никако нису хтели примити, између осталог и јер је био Грк. Вук, нав. дело, 135.

³⁸ Прота Матеја, *Мемоари*, 168–171. Вук каже да су се у једном тренутку совјетницима придружили Јанко Ђурђевић, кога спомиње и прота Матеја, а затим људи које он не спомиње у том првом сазиву који је заседао у Вољавчи крајем августа. Они су: Вукоман за јагодинску, Аврам Лукић за пожешку, Младен Миловановић за крагујевачку и Милија Здравковић за ђупријску нахију. Вероватно је Вук мислио на људе који су приступили Совјету за време столовања у Смедереву, односно Београду. В. С. Караџић, нав. дело, 132.

обраслим рудничким планинама. Било је оскудице у храни и свим потрепштинама. Услови за рад били су више него скромни – монашки, са малим и ниским собама и само основним намирницама; толико да су совјетници чак морали да ангажују једног сељака да им направи клупе и сто за заседање. Овакви услови нису приличили установи која је претендовала да буде најважнија у земљи. Убрзо је прота Матеја од Карађорђа у Тополи добио одобрење да се, на одушевљење свих својетника, Совјет пресели у манастир Боговађу где су услови били далеко прихватљивији. Тих првих неколико месеци у манастирима Совјет је углавном имао улогу суда.³⁹ Совјет у том почетку није имао велики значај какав је замишљен. Ни сам Божа Грујовић, у својој опрезности, није хтео на силу и одмах да тражи веће ингеренције за Совјет, да се војводе и сам Карађорђе не би осетили угрожено. Сматрао је да је барем у почетку диктаторско нужно, а да ће се Совјет бавити примањем тужби, пресуђивањем, кажњавањем и генерално доприносити реду у земљи, али и колико је могуће, кротити самовољу војвода.⁴⁰ У то време настао је грб Совјета. Он се заправо састојао из два грба: грба Србије са крстом и оцилима и грба древне Трибалије са свињском (вепровом) главом прободеном стрелом. На грбовима су биле круне, између њих љиљан, а изнад су приказани зраци сунца. Пун назив био је: *Правителствующий совѣт сербскій*.⁴¹ Прота Матеја каже да у Вољавчи нису имали ни једног помоћника за писарске послове већ је Божа био и „канцелиста, препишчик, протоколиста“, док су у Боговађи совјетницима помагали монах Неофит из Дрена и игуман Мојсеј (Мојсије).⁴² Следећа станица за Совјет било је град Смедерево. До тог пресељења је дошло на следећи начин: у касну јесен 1805. Карађорђе је био пред Смедеревом и са тамошњим Турцима је договорио да ако буду мирни он неће кретати на град. Међутим, по сведочењу проте Матеје, смедеревски војвода Ђуша Вулићевић се напио и испровоцирао Турке да га убију.⁴³ У својим сведочењима о паду Смедерева ни Петар

³⁹ Прота Матеја, *Мемоари*, 172; В. С. Карацић, *нав. дело*, 132.

⁴⁰ Л. А. Баталака, *нав. дело*, 173.

⁴¹ Исто, 176.

⁴² Прота Матеја, *нав. дело*, 173. Он хвали српско монаштво и свештенство које је сачувало манастире, веру и обичаје па се Срби нису „истурчили или пошокчили“ као у Босни; Врло слично о Божи каже и Вук за период прве половине 1807. године када је овај био „једини стуб Совјета“, тј. да је вршио дужности и председника и секретара и писара. В. С. Карацић, *нав. дело*, 136.

⁴³ Прота Матеја, *Мемоари*, 173.

Локић⁴⁴ нити Антоније Протић не спомињу Ђушино пијанство. Штавише, Протић⁴⁵ каже да је Ђуша убијен на превару. Било како било, Карађорђе је ово искористио да опседне и топовима туче град. Убрзо се град предао, а већина Турака би протерана низ Дунав. Тада се Совјет други пут преселио и успоставио канцеларије у једној градској кући.

У ово време одржана је скупштина у Смедереву. Кроз Совјет, војводе су желеле да ограниче Карађорђеву власт, а Карађорђе је желео да ограничи њихову самовољу. На скупштини се десио један догађај који прота Матеја прећуткује, а Вук описује. Наиме, осетивши да Совјет жели да се призна за највећу власт у земљи, Карађорђе је, видевши да може изгубити део власти, за време скупштине изашао напоље и са својим момцима опколио зграду Совјета и уз претњу оружијем и повик: - „*Напоље курве, под души вас...! Ласно је у врућој соби уређивати и заповиједати; него да вас видим сјутра у пољу кад Турци ударе!*“, натерао совјетнике да одустану од своје намере.⁴⁶ Вук још каже да Јаков није ни био ту, као и да се само Јанко Катић усудио да се уопште обрати Карађорђу и тако проба да га умири, што довољно говори о напетости ситуације. Резултат свега овога је било компромисно, до краја недефинисано решење, где је Карађорђе постао врховни преседник Совјета док је прота Матеја Ненадовић постао председник Совјета и, при том, њихове дужности и обавезе нису разграничене.⁴⁷ Дакле, експлицитно се каже да све што Совјет уради, господар Ђорђе мора потврдити. Ипак, напредак је остварен јер су кодификоване и потврђене дужности и обавезе самог Совјета у 9 тачака. Прве две су општег карактера и у суштини само истичу врховност Совјета (и вожда) у земљи и подвлаче да је обавеза свих верност и покорност тој установи.

⁴⁴ Ј. Ђурић, П. Локић, А. Протић, *Казивања вождових ратника о Првом српском устанку*, Београд, 2019, 136.

⁴⁵ Исто, 192.

⁴⁶ В. С. Карацић, *нав. дело*, 133; Нема очигледног разлога зашто би Вук измислио овако нешто, нити се може претпоставити ко би Вуку испричао потпуно лажно сведочење о овом догађају. Објашњење о томе зашто је прота Матеја инсистирао на томе да се ово уопште није десило нуди сам Вук. Он каже да га је Матеја деценијама касније грдио и корио због ове приче, а да је Матејин рођак, Јеврем Ненадовић потврдио ову причу. Вук сматра да је прота Матеја заташкавао овај догађај јер је мислио да се Карађорђе њиме срамоти док се Милош Обреновић оправдава. Осим тога, та прича пружала би оправдање Милошевим апсолутистичким настојањима кроз то да она никако нису без председана јер је чак и Карађорђе, ето, свашта чинио да одбрани своју личну власт.

⁴⁷ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе: Биографија*, Београд, 2003, 116.

Даље пише:

3. Совјету се даје сва „вилајетска власт“ тј. законодавна, извршна и судска.
4. Од сада су све финансије у надлежности Совјета (прикупљање пореза, куповина војне опреме, вођење благајне, скеле и царине).
5. Све изабране народне поглаваре: војводе, старешине, кнезове, буљукбаше Совјет печатом мора потврдити.
6. Совјету се даје управа над градом Смедеревом као и над свим у будућности освојеним градовима. Такође, сви други градски команданти потпадају под врховну власт Совјета.
7. Совјет је највиши суд у Србији.
8. Смртна пресуда постаје прерогатив Совјета. У Смедереву нико нема право судити осим Совјета.
9. Као први међу једнакима, старешина Совјета је прота Матеја Ненадовић. Предвиђа се да се сви совјетници саветују међусобно као и да сви имају једнаку судску власт.

Смедерево, 25. новембра 1805. године.

Потписници: **Ђорђе Петровић, Јаков Ненадовић, Сима Марковић, Јанко Катић, Миленко Стојковић, Аксентије Миладиновић, Лука Лазаревић, Новак Бошковић, Вуица Вулићевић, Јевта Савић Чотрић, Милан Грбовић, Алекса Лукић.**⁴⁸

Послови Совјета

Совјет је у првом периоду рада вршио послове суда, законодавства и управе, тј. неке врсте владе. Такорећи, имао је ингеренције у свему што се не би тицало војводских личних послова или интереса.⁴⁹

⁴⁸ Р. Љушић, *Устаничка Србија (1804–1815), историјски извори*, Београд, 2004, 89–90.

⁴⁹ С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, 110.

Совјет био у надлежности финансија, а бурно ратно време изискивало је пуно новца, те су стога на разне стране слане молбе и посланства за позајмицама и донацијама. На пример, прота Матеја спомиње да је код Срба у Трст послат Аврам Лукић из Драгачева (представник чачанске нахије) да „испроси“ две хиљаде форинти, што је била значајна помоћ.⁵⁰ О том путу сведочи још један поклизар - Јеремија Гагић у свом дневнику. Гагић каже да су он и Аврам Лукић, августа 1806. пошли у Трст са пуномоћјем од Совјета. Гагић је оставио детаљан попис људи и свота који су донирали и његов резултат је чак 12 750 форинти, а не само две како прота Матеја каже. Осим тога, сачувано је и писмо у којем се Совјет обраћа Србима у Трсту за помоћ.⁵¹ Наравно, и у овом подухвату учествовао је Доситеј Обрадовић код кога су посланици свратили у Земун и где им је он дао препоручена писма за тршћанске трговце. Гагић пише да је био послат на још једну сличну мисију. Тада је имао задатак да, услед глади у Србији, оде цару у Беч преда му писмо Совјета.⁵²

У надлежности Совјета потпала је и управа над продајом напуштених турских некретнина. Совјету су се подносили рачуни о различитим трошковима као што су плате тобџијама, нега рањеника, плата уходама итд. Сकेле и царине, као државни доходи, такође су биле под управом совјетника.⁵³ Између осталог, то се види из једног писма које је Совјет упутио војводи Петру Добрњцу. Ту се наводи да се убудуће скеле неће давати у закуп нити једном поглавару како се народ не би бунео, него ће Совјет свуда постављати своје, државне службенике, као што је већ учињено на забрешкој и грочанској скели.⁵⁴ Анта Протић наводи да је Совјет, када је прешао у Смедерево,

⁵⁰ Прота Матеја, *Мемоари*, 175.

⁵¹ *Прилози за историју Првог српског устанка*; Ј. Гагић, *Дневник мој у Србији*, 79–80. Мислим да треба веровати Гагићу с обзиром да, осим што је лично ишао у Трст, такође је у тренутку писања дневника очигледно имао комплетан списак донатора и сума које је свако од њих дао. Новац је по Карађорђевог наређењу предат Младену Миловановићу 8. октобра 1806. Гагић је идентичан списак и суму записао, осим у дневнику, и на писму Совјета из 7. августа 1806. тако да се са сигурношћу може рећи да је прота Матеја погрешно. *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 209.

⁵² *Прилози за историју Првог српског устанка*; Ј. Гагић, *Дневник мој у Србији*, 81. Сачуван је и пасош издат Јеремији Гагићу издат 9. новембра 1806. као српском опуномоћенику пред царем у Бечу. Оригиналан примерак је изгубљен за време Другог светског рата. *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 237.

⁵³ С. Новаковић, *нав. дело*, 111.

⁵⁴ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 144.

деловао и као полицијски орган којим је управљао Младен Миловановић.⁵⁵ Каквим се све широким дијапазоном послова бавио Совјет, добро илуструје и једна регулатива издата јуна 1808. године у којој су детаљно пописани приходи које су свештеници смели да траже од верника за различите богослужбене услуге, а које су ови били дужни свештеницима да плате. Пописане су надокнаде за три свете тајне: крштење, брак и јелосвећење, као и за молитве, опела и слично.⁵⁶

Совјет у Београду

На прелазу 1806 – 1807. године освојен је Београд и Совјет је убрзо прешао тамо где ће столовати до пропасти устанка. Састав совјета са приказаним представницима по нахијама је изгледао овако:

Нахија:	Совјетник:
крагујевачка	Младен Миловановић
пожешка и рудничка	Аврам Лукић
пожаревачка	Јован Протић
београдска и грочанска	Павле Поповић
јагодинска	Велисав Станојловић
смедеревска	Јанко Ђурђевић
ћупријска	Милија Здравковић
ваљевска	Милисав Илић
шабачка	Илија Марковић
ужичка	Василије Јовановић
сокоска	Милутин Васић
зворничка	Јевта Савић

Уопштена тежња била је да се за совјетнике изаберу поштени, мудри и релативно старији људи који су познавали народ и опште процесе и прилике у Србији. Ипак, тек четворица совјетника било је писмено. Дух времена је био такав да је

⁵⁵ *Казивања вождових ратника о Првом српском устанку*, 194. Протић каже да је Младен тада био председник Совјета, али истина је да је он то тек касније постао. С обзиром да је Анта Протић тек 1853. писао ова сећања, сасвим је разумљиво да је промашио за коју годину.

⁵⁶ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 361.

огромна већина народних старешина имало ратничку прошлост (и/или садашњост).⁵⁷ Јован Протић је био најобразованији и једини од свих је говорио још један језик осим српског (турски и грчки). Такође, он је једини који није био сељак већ варошанин. Осим њега још је Јевта Савић био комплетно писмен. Он је био и најмлађи у овом совјетничком саставу, а и он је имао више од четрдесет година. Совјетници су имали годишњу плату, као и обезбеђен новац за по два момка месечно. Уз то, постојала су дневна следовања мяса и хлеба. У Београду је за Совјет била одређена велика кућа са већим бројем просторија различите намене. Свако, па чак и војводе, морале су оставити своје лично наоружање пред вратима ове установе.

На жалост многих, лета 1807. године умро је Божидар Грујовић. Може се рећи да је то био веома јак ударац за Совјет, а тиме и за Србију. У августу те године по доласку Родофиникина у Београд донет је тзв. устав из 1807. или *Основа правитељства српског*. Тада је потврђен положај Совјета и уведена је ставка да онај совјетник који би три пута узастопно био биран за ту функцију, на њој остаје доживотно.⁵⁸ Крајем 1807. долази до једног сукоба унутар Совјета. Аврам Лукић и Јован Протић иницирали су слање писма потписаног именима свих совјетника Карађорђу, у коме се тражи да се Младен удаљи из Совјета. Како су Младен и Карађорђе били поприлично блиски, овај апел је игнорисан, али је годинама касније на Младена гледано са подозрењем што је кулминирало 1811. године када су се Београђани побунили против њега.⁵⁹ Константна настојања да се Совјету ограничи власт уродила су плодом после скупштине у Београду крајем 1808. године. Кључна одредба која је то дефинисала састојала се у томе да предводителј може издавати заповести суштински **сам**, а преко Совјета. У тој тачки под бројем II јасно се каже да ће све заповести издавати господар Ђорђе Петровић преко Совјета (и са њим у

⁵⁷ Овде је занимљиво споменути запажање из предавања из опште географије држаног на Великој школи. Реч је о томе да су кроз историју често баш војници били и цивилне старешине и да је такво намештење нормално, логично па и упутно. Наводи се да су војници знали да успоставе унутрашњи ред и да су „војводе и из народа изабрани мудри људи“ бирани за савете и саборе, тј. установе у којима су заједно, а не по на особ, издавали законе и управљали земљом. *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд, 1954, 251.

⁵⁸ С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, 113.

⁵⁹ В. С. Карацић, *нав. дело*, 151.

договору), а Совјет даље командантима нахија. Успостављен је јасан ланац команде.⁶⁰ И пре побуне против Младена 1811. Карађорђе га је сменио на месту председника. На његово место дошао је Јаков Ненадовић. Јаков је одмах по ступању на дужност, неколико совјетника који му нису били по вољи, просто отпустио, а да их никим није заменио. Формално оправдање било је да нема потребе плаћати толико совјетника. По Вуковом мишљењу Совјет се тада почео кварити. Чак и када је Јаков напустио Совјет, а Младен се у њега вратио, Совјет је остао непопуњен нахијским представницима.⁶¹

После устава из 1811. Совјет је реорганизован. Напуштена је пракса попуњавања Совјета представницима појединачних нахија, већ су уведена попечитељства, тј. министарства са конкретним ресорима деловања. Установљена су следећа попечитељства: правосуђе, унутрашњи послови, инострани послови, народна каса (финансије), ратни послови (војска) и просвета.⁶²

⁶⁰ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 405; С. Новаковић, *нав. дело*, 115.

⁶¹ В. С. Караџић, *нав. дело*, 168.

⁶² С. Новаковић, *нав. дело*, 118.

СУД

Одмах по консолидацији устаничких снага у време Остружничке скупштине увидело се да је, услед тога што војводе, старешине, кнезови и војска одлазе у рат, неопходно успоставити и оставити макар било какав суд. Прота Матеја сведочи да је записао око петнаест тачака које су служиле као привремени кривични законик. Извори за тај законик су били средњевековно Законоправило, Јустинијаново законодавство и библијске и обичајне смернице.⁶³ Те иницијалне одредбе су биле најосновније могуће и њима одише дух старине. Изгледале су као чланови Душановог законика.

Зачетак организованог, модерног судства везан је за скупштину у Борку и оснивање Совјета који се у почетку превасходно и бавио суђењем. До преласка у Београд Совјет је само издавао кратке уредбе о суђењу. Године 1807. Совјет је наложио да се у свакој нахији установи суд од три судије које су фактички бирале народне старешине. Њима је био придружен од државе додељени писар. Од те тројице судија један је имао функцију председавајућег са платом од 400 гроша, док су преостала два члана примали плату од 300 гроша. Овом суду свако је могао да тужи и војводу и овај је био обавезан да се пред судом појави. Улога неке врсте апелационог суда, тј. више судске инстанце припадала је Совјету коме је појединац могао да се обрати уколико је био незадовољан пресудом нахијских судова.⁶⁴

Тај план о организацији државне управе донешен је у Београду, 8. августа 1807. Тачке 6. и 7. се односе на суд. Наводи се да се у свакој нахији поставља по један губернатор (управитељ) са искуством служења у државном апарату и двојица судија из дате нахије. Предвиђа се обавеза ових локалних судова да о сваком „важном делу“ морају обавестити Правитељствујушчи совјет. Мисли се на случајеве који подлежу смртној пресуди, која се без Совјета и кнеза (предводитеља) не сме делити.⁶⁵

⁶³ Прота Матеја, *Мемоари*, 79. Древни извори коришћени за почетак законодавства модерне Србије показују у каквом огромном дисконтинуитету се српски народ налазио после векова ропства.

⁶⁴ В. С. Карацић, *нав. дело*, 139–140.

⁶⁵ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 284–285.

Сачувана је уредба Правитељствујућег совјета од 26. октобра 1807. године којом се регулише оснивање локалних судова по свим варошима и селима. Настојало се да се мрежа малих судова у потпуности разграна. Наводи се да се под покровитељством Русије и по упутствима и саветима њеног изасланика Константина Родофиникина, приступа постепеном уређењу комплетног судства и уопште државног устројства по узору на друге народе и државе. Замишљено је да се локални судови баве мањим пословима и уживају одређену аутономију, а да Совјет остане надлежан за теже спорове и дела. Совјет је наредио да се у свакој вароши изаберу по два поштена кмета и по један свештеник, а у сваком селу да се изабере сеоски кнез и један поштени кмет и да се тако формирају основни судови. Сви озбиљније предмете слаће се у Београд, у Велики народни суд. Обавеза локалних судова је била да у таквим ситуацијама пошаље писмо са детаљима случаја. Совјет заповеда да се ова одлука у дело спроведе без одлагања. Чим се у датом селу или варошици одаберу судије, да се њихова имена пошаљу у Совјет. У случају да ови службеници државе евентуално учине некакав наводни прекршај или кривично дело, подлежу под искључиву јурисдикцију Совјетничког суда.⁶⁶

Совјет је заиста и вршио истраге о злоупотребама у нахијама и предавао их кореспондирајућим локалним судовима. О томе сведочи једно јавно писмо од септембра 1810. године, адресирано на старешине и народ у шабачкој, ваљевској, ужичкој и зворничкој нахији. Чувши о могућим злоупотребама у овим местима, Совјет је послао Павла Поповића и Јефту Савића Чотрића да те наводе истраже и да охрабре народ да слободно тужи потенцијалне кривце – било да су старешине или не. Старешине се обавезују да оптужене предају локалном суду. Наглашено је да се у рад суда нико не сме мешати.⁶⁷ Можемо пратити континуитет и ефикасност овог рада Совјета и судова. Убрзо после ове истраге, шабачки суд је издао распис о слободној

⁶⁶ Исто, 302–303.

⁶⁷ Исто, 381. Дојаве које је Совјет хтео да испита тичале су се тога да су појединци у реченим нахијама, бранећи сељацима и трговцима да продају своју робу (хлеб, месо, вино, ракију и сл.), покушавали да остваре монопол и тиме сопственој роби вештачки подигну цену. Треба напоменути да је у питању ратни период те се овај прекршај морао сматрати још тежим него да је почињен у миру. Старешинама се забрањује да узимају правду у своје руке, тј. мимо суда.

продаји меса и алкохолних пића и о њиховим цена, као и ценама рибе и хлеба.⁶⁸ Дакле, начелна претпоставка да ће се београдски централни суд по потреби бавити и локалним питањима, није остала само мртво слово на папиру.

Сачувано је доста докумената и уредби локалних судова, посебно шабачког магистрата. Они нам говоре са каквим се све задацима суд сусретао. Од оних крупнијих као што су регулација тржишта и слично, до оних мањих, административних, свакодневних. На пример, издаване су потврде о постављењу парохиским свештеницима; регулисан је чак и ред млевења у жита у воденици.⁶⁹ Из свега овога се види да је централна власт дозволила ширу аутономију у локалним аферама, из простог разлога што у тим раним и бурним временима једноставно није ни могла да се бави уређивањем најситнијих локалних односа. Ипак, као што се види, када је било потребно, Совјет је знао да реагује и допринесе решењу упркос изазовима као што су војводска неприкосновеност у њиховим матичним нахијама.

⁶⁸ Исто, 383. Установљене су цене производа разврстаних у класе: сеоско вино и немачко вино; сеоска ракија и немачка ракија. Занимљив је однос цена – ракија је тачно дупло скупља од вина, а немачко вино или ракија су скоро дупло скупљи од сеоског вина или ракије. Нејасно је да ли се заиста мисли на немачки шнапс или на ракију из Прека која подлеже увозној царини па је скупља (али зашто би је уопште онда ико куповао по дуплој цени, када је свакако било доступно обиље шумадијске ракије). Вероватно се мисли на немачке ликере који би могли бити сматрани луксузнијим, увозним пићем. Од меса спомињу се овчије, говеђе и козије. Печено овчије месо је коштало чак 40% више од свежег, што имплицира да је вештина печења овчetine доста цењена. Није искључено да се цена печеног меса заправо односи на продају у крчми која подразумева и угоститељску услугу, тј. место за седење, огрев, сервис итд. Регулисана су и цене рибе која је класификована на моруну, крупну рибу и белу рибу.

⁶⁹ Исто, 416. Воденице су, као релативно комплексне и не тако јефтине грађевине које није могао поседовати свако коме су објективно потребне, потпадале под неки вид заједничке својине, и било је потребно да оперишу по претходно утврђеном реду коришћења.

СКУПШТИНА

Први степен власти у почетном периоду устаничке Србије биле су војне старешине – војводе; њихово првенство је веома логично и оправдано у условима ратног стања и сасвим је одговарало духу времена. Други степен била је, како Стојан Новаковић одговарајуће и речито каже: власт договора, односно скупштине, састављене превасходно од поменутих војних старешина окупљених у циљу заједничког деловања. Скупштине су се бавиле најкрупнијим стварима од општег значаја, нечим што се тицало читавог народа и државе; питањима спољне политике, рата, опште националне стратегије.

Потреба за скупштином указала се већ после неколико месеци од збора у Орашцу (који је такође имао карактеристике скупштине али у мањем обиму), када је постало јасно да су ствари отишле толико далеко да тешко да је могло назад, а морало се одлучити у ком смеру повести устанак. Било је потребно срочити захтеве и тежње.

Остружничка скупштина

Прва устаничка скупштина одржана је у варошици Остружници, на реци Сави, близу Београда, крајем априла/почетком маја 1804. године. Прво је разматрано потенцијално помирење са дахијама али је та идеја напуштена и одлучено је да дахије морају напустити Београд и град је опседнут.⁷⁰ Управо то је и прва тачка документа са захтевима које су Срби предали дахијским представницима, али и послали Порти. Приказ осталих тачака:

- Траже се гаранције султана да неће бити одмазде над рајом због досадашњих догађаја. Наглашено је да народ није устао против султана већ само против дахија.
- Укидање читлука.

⁷⁰ С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, 107–108.

- Поштовање хатишерифа из 1793. године. Јасно дефинисане рајинске дажбине без измишљања нових намета.
- Регулација рада кадилука (суда) кроз избор поштених, некорумпираних судија и гаранција фер суђења свакоме оптуженом.
- Дозвола за обнављање цркава и манастира. Немешање Турака у било шта што се тиче брака.
- Слободна трговина.
- Избор народних кнезова (на основу старих обичаја кнежинске самоуправе) и врховног кнеза и скупљање данка преко њих.
- У случају да султан прихвати ове захтеве, народ му се обавезује на оданост.⁷¹

Ови преговори су завршени без споразума и борба је настављена. Иако су преговори пропали, сведочанство о устаничким захтевима је драгоцено јер се види до које границе су Срби хтели да иду, шта су биле њихове амбиције и планови у тој првој устаничкој години.

Скупштина у Пећанима

Око годину дана касније, крајем априла 1805. године, у селу Пећани одржана је нова устаничка скупштина на којој се манифестовала сазрела устаничка политичка платформа и жеља за ослобођењем. Устаници су били опрезни и очекивали су могући турски удар из Београда, па је скупштина заседала на једном пропланку у селу Пећани, мало јужније од Остружнице и на узвисини на којој се могла поставити стража са прегледом терена ка Београду. Два турска изасланика дошла су у Пећане да упозоре Србе да се окану устанка јер то може разљутити султана. Важно је напоменути да Србија још увек формално није устала против централне цариградске власти. Штавише, скупштина је припремала рачуне за султана којима би правдала трошкове у борби против дахија. Устаници су чак сакупили порез од свих нахија, па је новац

⁷¹ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808, 68–69.*

бројан на скупштини. За то је везана једна анегдота и забележена је Карађорђева виспрана и духовита опаска када је избројана велика гомила дуката: - „*Ето, којекуде, је ли ово право олике силне новце давати Турцима, да нас боље туку, или је боље за овакве новце куповати џебану, па да ми Турке тучемо?*“⁷²

Сви устанички захтеви из 1804. и даље су били у оптицају. Наглашено је да се свакако и даље неће толерисати зулум својствен одметницима од Цариграда. После заседања, потписана су пуномоћја изасланицима за Цариград. Они су били прота Алекса Лазаревић из Шопића, Стефан Живковић и Петар Новаковић Чардаклија који је већ био у Букурешту. Устаници су чак хтели да им се предају сви градови у Србији и да у њима бораве српске војне посаде које ће чувати мир. Посланик Живковић, који је најбоље познавао Турке, сматрао да је то мало вероватно.⁷³ Са њима је одаслано и писмо захвалности руском цару за помоћ Србији. У ово време устаници су, охрабрени руском помоћи, већ имали визију да ослободе цео Смедеревски санџак. И даље су ван устаничке власти били ужичка, пожешка и сокоска нахија, на чијим границама је била нагомилана јањичарска војска. Порта је у пролеће 1805. другачије гледала на устанак. Успеси Срба учинили су да Турци са више пажње и подозрења приступају овом проблему. Убрзо су схватили да српски устаници могу ступити у тоталну побуну до ослобођења. Из Ниша је на север послат Хафиз – паша и он је убрзо потучен у биткама касног лета 1805. године.⁷⁴

Скупштина у Борку

Одржана у августу 1805. у селу Велики Борак у београдској нахији. О овој скупштини је било речи у претходним поглављима. Она се бавила више унутрашњим питањима. Најважнија је одлука о оснивању Правитељствујушчег Совјета као и

⁷² Прота Матеја, *Мемоари*, 118.

⁷³ В. С. Карацић, *нав. дело*, 110.

⁷⁴ С. Новаковић, *нав. дело*, 34–35; Захтеви формулисани на скупштини у Пећанима суштински су сасвим одговарали онима са Остружничке скупштине. И даље се без изузетка инсистирало на главним тачкама: избор кнезова и врховног кнеза, плаћање пореза одсеком преко њих, протеривање зулумћара, градња и обнова цркава и манастира, итд. Потписан је 51 старешина из седам нахија. *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 122–125.

организација судског система у земљи. Наложено је нахијским скупштинама, по свом нахођењу, изабери представнике за Совјет. Дакле, барем начелно дата је слобода локалним властима и војводама да изабери свог представника за заједничко тело. Изабрани је могао бити војвода, комендант, буљукбаша, свештеник или монах, или кмет – без разлике.⁷⁵

Прва скупштина у Смедереву

Одржана је крајем новембра 1805. године. Старешине су се обратили аустријском и руском цару за помоћ, али баш почетком децембра дошло је до битне промене у геополитичкој ситуацији у Европи. Наиме, француска војска поразила је Аустрију и Русију у бици код Аустерлица. Турска се у многоме ослањала на Француску моћ која је притиском на царевине гарантовала Турској растерећење на северним границама и потенцијално одрешене руке у борби са побуњеницима.⁷⁶ Све ово условило је да се већина одлука са скупштине односи на војску и одбрану. Суштина је била максимизовати војну спремност и ефикасност: да се повећају залихе, бројност, да се утврде шанчеви, да се додатно утврди дисциплина. Војним старешинама су дата већа овлашћења – за дезертерство била је забрањена смртна казна од руке надређеног, без суда. Турској се ускраћује сваки данак. Карађорђу је дата потпуна војна власт.

Друга скупштина у Смедереву

Петар Ичко поново послат у Цариград. Целе године су се водили преговори са Портом. Скупштина је одржана почетком новембра 1806. године. Главне теме су били преговори са Портом, одређивање пореза за следећу годину и питање Београда у коме је боравио Алија Гушанац са својим крцалијама. Одлучено је да се ратовање настави и

⁷⁵ Прота Матеја, *Мемоари*, 170.

⁷⁶ С. Новаковић, *нав. дело*, 38.

да се што пре заузме Београд, макар и на јуриш.⁷⁷ У том циљу, послата је молба цару Францу I да одобри увоз хране у Србију, а забрани снабдевање Београда храном како би се опсада привела крају.⁷⁸

Прва скупштина у Београду

Одржана је између 25. фебруара и 6. марта 1807. Тзв. Ичков мир је одбачен, а он сам је једва умакао из Ниша.⁷⁹ Одлучено је: да се у савезу са Русима, рат са Турском наставља; да се појача војна присутност и ангажовање на источном фронту где команду добија Миленко Стојковић; да се и Карађорђе лично више посвети ратовању на истоку где је предвиђено да се изврши главни напад. Одређени су правци напада на турске границе као и команданти датих сектора:

- Вељко Петровић ка Гургусовцу (Књажевцу)
- Петар Добрњац ка Делиграду и Нишу
- Јаков Ненадовић, Лука Лазаревић и Сима Марковић ка Дрини
- Антоније Пљакић ка Карановцу (Краљеву)
- Милан Обреновић и Лазар Мутап (Ћушајић) ка Ужицу и Вишеграду

Приступило се обнови зидина београдске тврђаве, као и градњи арсенала, тополивнице, оружарнице и ковачнице. Чардаклија, Аврам Лукић и Јеремија Гагић су послати да од генерала Михељсона траже ратну помоћ и, преко њега успостављање сталне везе са Русима.

Прегледани су рачуни из претходне године и одређен је порез за следећу.

Следеће скупштине бавиле су се углавном стварима везаним за вожда, суд и Совјет.

⁷⁷ Исто, 47.

⁷⁸ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 235–236.

⁷⁹ С. Новаковић, *нав. дело*, 54.

ВОЖД

Састанак у Марићевића јарузи

Уочи Аранђеловдана, 20. новембра 1803. године догодио се састанак виђенијих Шумадинаца у Марићевића јарузи, у селу Орашцу, у кући Стевана Томића. Једна свадба је искоришћена као маска за овај скуп. Окупљени су у једном тренутку напустили весеље и отишли до оближње мале долине. У то време, притисак Турака у Смедеревском санцаку, а са њим и народно незадовољство, доживљавали су климакс. О самом овом догађају сведочи Петар Јокић, један од најближих Карађорђевих људи и једна од званица на тој свадби.

У тој јарузи окупили су се прота Арсеније из Буковика, Стеван Филиповић из Јагњила, кнез Ђука из Јагњила, Вићентије из Кораћице, Матија Каратошић из Копљара, Марко Катић из Рогаче, сердар Сима из Даросаве, Јован Крстовић из Буковика и још неколицина људи. Да се приметити да су сви побројани живели не више од двадесет километара од Орашца, па је то индикатор да је овај састанак био спонтан. Прота Арсеније оджао је надахњујући говор у коме је образложио неопходност устанка. Уз освртање на косовски завет, окупљени су се заклели. И, као много пута касније, издајницима је одређено вечно проклетство. Одлучено је да се сачека рано пролеће и да гора озелени.⁸⁰ Важно је рећи да Карађорђе овде није био најистакнутија личност, нити се по сведочанствима чини да је уопште разматрано питање вођства. За почетак било је довољно да се сви усагласе око саме побуне. Ипак, битно је што је Карађорђе од самог почетка процеса био присутан.

Збор у Орашцу

Опет у тајности, опет у Орашцу, и опет под окриљем свадбе, група шумадијских првака окупила се око Сретења Господњег, 14. фебруара 1804. По казивању Јанићија

⁸⁰ *Казивања вождових ратника о Првом српском устанку*, 87–89.

Ђурића скупу су, између осталих, присуствовали: Карађорђе, Станоје Главаш, Вуле Коларац, Мата Каратошић, прота Атанасије Антонијевић, Милосав Лаповац, Матија из Плане, Арсеније Ломо, Димитрије Радовић, Јован Крстовић, кнез Мата, буљубаша Петар, Алекса Дукић и Милован и Радован звани Гарашани из Липовца.⁸¹ Несумњиво је скупу присуствовао и Теодосије Марићевић. Приметно је да је велика већина присутних била са једног релативно малог подручија уже Шумадије, отприлике у замишљеном четвороуглу између планина Космај на северу и Рудника на југу, и села Даросаве (Прогореоца) на западу и Тополе на истоку. Исто тако је приметно одсуство познатих имена из остатка Србије, као и то да ни један од најпознатијих кнезова није био присутан. Све заједно, скуп је бројао између стопедесет и пет стотина људи.

Код Вука налазимо највероватнију и најпотпунију причу о току избора за војводу. Познато је да је први предложен Станоје Стаматовић Главаш из села Селевца. Његова ратничка биографија и број посечених Турака су били јасна препорука. Ипак, Станоје је старешинство одбио.⁸² Затим су се сви окренули кнезу орашачком, Теодосију Марићевићу. Ни он није хтео да се прихвати овог терета. Образложио је да он као народни старешина, представник и трговац, није хајдук. Да у случају слома устанка не може изаћи пред Турке тако инкриминисан, него је боље да неко ко је већ познат као хајдук буде окривљен, јер је тако и већа вероватноћа да неће бити велике одмазде. Теодосије је предложио Карађорђа.

Ни Ђорђе није одмах прихватио старешинство. Искрено је објаснио своју бојазан да ће због своје преке нарави бити строг и готово суров, посебно у случајевима издаје; да неће толерисати непослушност нити утицај старих, међусобних завада; да ће бити спреман да убије свакога ко угрози устанак. Ово упозорење је међу окупљенима изазвало контра ефекат, и сви су одушевљено повикали да је баш то потребно.⁸³

⁸¹ Исто, 36.

⁸² Не треба заборавити да је Станоје Главаш био прави одметник – хајдук, човек са друге стране закона, скоро луталица без куће и сталног места живљења, одвојен од народа. Управо то је сам истицао као главну препреку да он буде старешина.

⁸³ В. Караџић, *нав. дело*, 65–66. Ни Јанићије Ђурић ни Петар Јокић уопште не спомињу да је старешинство нуђено Станоју и Теодосију. Можда јер су били одани Карађорђу и није желео да истиче да је ико икада требао да буде војвода уместо војводе. Део приче о Карађорђевим речима упозорења и његово прихватање у потпуности се слаже са Вуком. *Казивања војдових ратника о Првом српском устанку*, 37; 98.

Предводителъ и вожд

Да Карађорђеве речи упозорења нису биле празне претње доказало се убрзо. Игра судбине је одредила да предводителъ пример направи баш од оног који га је предложио за старешину. На остружничкој скупштини дошло је до сукоба њега и Теодосија Марићевића. Орашачки кнез је због личног незадовољства око губљења првенства у хијерархији, вербално провоцирао вожда. С друге стране Карађорђе је био незадовољан Теодосијевим пасивним држањем у биткама код Баточине и Јагодине па га је прозвао да се објасни. У свађи, Теодосије је први потегао пушку, али га је Карађорђе смртно ранио.⁸⁴

На првој смедеревској скупштини Карађорђу је дата неограничена војна власт. Тиме је додатно оснажио своју позицију вође.⁸⁵ У тој другој устаничкој години полако се формирала опозиција која је кроз Совјет покушавала да ограничи вождову власт.

На скупштини у Београду, 14. децембра 1808. године донет је уставни акт од велике важности за српску државу. Он представља формални документ о самосталној, унутрашњој организацији Србије. Његова прва тачка, у име Совјета, свих команданата, војвода, кнезова и свог народа признаје Карађорђа Петровића и његово законито потомство за првог и врховног кнеза српског и предводителъа. Сви се обавезују њему на верност, а он њима да ће радити на корист Србије.⁸⁶ Ово је несумњиво до тада најважнији правни документ који формализује установу наследног кнеза и тиме даје власти монархистички карактер.

На прелазу из 1809/10. у Србији су се одвијали унутрашњи обрачуни где је Миленко Стојковић представљао најистакнутијег опозиционара Карађорђу. Пошто се вожд разочарао у Русе, Миленко је био спреман да прихвати руско подаништво и управу и о томе је обавестио генерала Петра Багратиона. Уз Миленка, опозициони блик су од најпознатијих имена чинили још Петар Добрњац и Хајдук Вељко. Не зна се

⁸⁴ Уколико је неко сумњао у вождову одлучност, тј. да је Теодосијева смрт била политичке природе или лични Карађорђев хир, а не чин зарад одржавања поретка и дисциплине, разуверен је када је Карађорђе убио рођеног брата Маринка по оптужби за силовање.

⁸⁵ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, 120.

⁸⁶ *Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804–1808*, 405.

тачно колико је ова неслога међу Србима допринела поразу на Чегру, али јасно је да није све било идеално. Почетком октобра 1809. Карађорђе је сазвао скупштину у Хасанпашиној Паланци. Припреме су изведене брзоплето и изненада, па на скупштини нису били Миленко Стојковић, Јаков Ненадовић, Младен Младен, Милоје Петровић итд.⁸⁷ Опозиција је у време скупштине у Београду почетком 1810. године надјачавала вожда што потврђује чињеница да је Карађорђе пристао да смени свог Младена Миловановића са места председника Совјета које је припало Јакову.

Босле битака код Варварина у септембру и за Лозницу у октобру 1810. године Карађорђе је могао да се посвети обрачуна са опозицијом. Он је крајем децембра сазвао скупштину за јануар 1811. за коју је наумио да дефинитивно учврсти његову моћ и положај. Суштина уставне реформе била је: да се Миленко, Добрњац, Јаков и кнез Сима поставе за попечитеље како би се одвојили од својих нахија и народа; да све остале старешине се назову војводама и да буду под директном командом Карађорђа или Совјета; да се од Совјетника који нису попечитељи начини велики или народни суд којим ће председавати попечитељ правосуђа; да свако ко не прихвати ове одлуке буде протеран из земље. Вук каже да му је за ову последњу одредбу Младен рекао да су је смислили он и Михајло Грујовић. Миленко Стојковић и Петар Добрњац нису дошли на ову скупштину па се опозиција свела на Луку Лазаревића, Вујицу Вулићевића и Милоша Обреновића који су били исувише малобројни и потпуно надгласани.⁸⁸ Карађорђе је коначно имао практично сву власт у својим рукама. Ово уређење остало је на снази до пропасти Првог српског устанка 1813. године.

Убиства оца и брата можда најбоље илуструје тежину крста којег се вожд прихватио да носи у једном од натежих и најбитнијих периода у историји српског народа, и даје посебан значај и димензију самој речи предводити. Карађорђев живот носи обресе класичних трагичних ликова. Иако у константној борби са спољним и унутрашњим непријатељем, што у пољу, што за столом, задржао је обележја обичног шумадијског сељака. Константне потешкоће на свим фронтовима и једва подношљиви терет одговорности, вожда су обликовали у архетип српског устаника. Сама установа

⁸⁷ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, 289–290.

⁸⁸ В. Карацић, *нав. дело*, 186–187.

вожда везана је за Карађорђа и она је настала и обликовала се под утицајем његове личности. Значај вожда и одјек у будућност остали су заувек у народној свести. Већ тридесет година после Карађорђевог смрти, Петар Петровић Његош написао је *Посвету праху оца Србије*, 1847. године.

*Фараона источнога пред Ђорђем се мрзну силе,
Ђорђем су се српске миш`це са витештвом опојиле!
Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге,
Сабљом му се Турци куну – клетве у њих нема друге.*

Карађорђе је имао личност и врлине краља, тј. вође. Храброст, доследност, интегритет. Још једна новија песма сликовито говори о народној перцепцији и сећању на Карађорђа и на његово првенство и неприкосновеност:

*Седам сати удара,
Београд се јотвара,
Јотвара за Карађорђе,
Ју њега да дође.*

*Карађорђе на чело,
А за њим све војводе,
Ступају Бејограде,*

*Устај мајко Србијо,
И велика Русијо,
Поздрав`те ми песмама,
Српског вожда Ђорђија*

етно група „Траг“

Закључак

Устаници су успели да у приличној мери организују функционалну управу кроз државне установе, упркос великом изазову историје, упркос готово сталном ратном стању и спољној опасности. Тежина историјског тренутка огледала се у положају ове мале земље окружене огромним царствима. Ипак, српски народ је био први који се ослободио турске власти у Европи.

Незамењива помоћ овој ствари дошла је од образованих Срба из развијеног инсостранства који су својим знањем и искуством инкорпорирали поједине моделе и праксе из западних држава. Договор виђенијих људи представљао је скупштину која је слична окупљањима вођа из претходних епоха. У почетку је више могло изгледати као састанци ратних дружина из доба сеоба народа него као модерне скупштине. Устаници су формирали Правитељствујушчи совјет који је такође подсећао на сенате из ранијих доба. Постојао је императив образовања барем делића народа, те је питање школства било једно од најважнијих. На њега је одговорено релативно ефикасно, стварањем школованих људи способних за рад у новоформираној државној управи.

На примерима из судства, из документарних извора, види се да су ствари колико – толико функционисале. Срби после дуго времена сами себи суде и барем мало стављају ван снаге стару народну пословицу: - „Кадија те тужи – кадија ти суди“. Политички живот обележио је и сукоб између вожда и опозиције. Такав тренд наставиће се и касније, у време Милоша Обреновића.

Срби су у тами вековног ропства пропустили многе крупне светске догађаје и процесе: Добра открића, ренесансу, барок, просветитељство, почетак индустријске револуције и много шта друго, и затим васкрснули у предвечерје Наполеонских ратова који су одјекнули и у Србији донекле условивши пад устаничке државе. Без обзира на пропаст из 1813. године, уз огромне жртве, створени су темељи за успон, препород и уједињење у 19. и почетком 20. века. Тако је српски народ поново ступио на историјску позорницу и кренуо да хвата заостали корак са цивилизацијом којој припада.

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА

- Лазар Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка, I, Београд, 1988.*
- Грађа за историју Првог српског устанка*, приредио Радослав Перовић, Београд, 1954.
- Јеремија Гагић, *Дневник мој у Србији*, Београд, 1980.
- Јанићије Ђурић, Петар Јокић, Анта Протић, *Казивања вождових ратника о Првом српском устанку*, Београд, 2019.
- Вук Ст. Караџић, *Први и Други српски устанак*, Београд, 1947.
- Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд, 2017.
- Доситеј Обрадовић, *Мезимацъ - Часть Втора Собранія разныхъ Нравоучительныхъ Вещей въ пользу и увеселеніе / По подлинному Рукопису Павломъ Соларичемъ изданъ*, Будим, 1818.
- Први српски устанак, Акта и писма на српском језику, књига I, 1804-1808*, приредио Р. Перовић, Београд, 1977.
- Прилози за историју Првог српског устанка*, приредио Р. Перовић, Београд, 1980.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

- Андра Гавриловић, *Београдска Велика школа 1808–1813*, Београд, 1902.
- Радослав Љушић, *Вожд Карађорђе: Биографија*, Београд, 2003.
- Радослав Љушић, *Устаничка Србија (1804–1815), историјски извори*, Београд, 2004.
- Стојан Новаковић, *Васкрс државе српске*, Београд, 2019.